

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՔԵՐԱԿԱՆԱԳԱՆ ԼՈՒԺՈՒՄՆ.

(Շարունակ—նիւն և վերջ).

Երկրորդ նախադասութիւն.

Երբ այդպէս իւր նախկին պայծառութիւնը ստացաւ, ճշնճ-
դուկները կրկին եկան իրանց հին բոյները փնտռելու:

Այս տեղ երկու դիմաւոր բայ կայ՝ «դա» և «իւն». Դաքա արդեօք
համասեւ կամ նոյնատեսակ նախադասութիւններն են պատկանում: Այս-
«դա» երկրորդական նախադասութեան անդամն է, իսկ «իւն» գլխաւորի
անդամ: Մեծ մասով ինչպէս և մեր օրինակն է, երկրորդական նախա-
դասութեան բայն՝ վերջին ծայրին է դրվում, իսկ գլխաւորի բայն՝ իւր են-
թակայի կից, թիւ մեր գլխաւոր նախադասութիւնից ուղեւնանք երկրոր-
դական նախադասութիւն կազմել, այն ժամանակ բայն (եկան) տեղից կը
շարժուի և ծայրը կերթայ. «երբ ճնճդուկները իրանց հին բոյները փնտ-
ռելու կրկին եկան»:

Մենք ուրեմն լուծումը պէտք է սկսենք «եկան» բայից, որովհետեւ
դա է ամբողջ բարդ-նախադասութեան նշանաւոր բառը:

Ո՛վ եկաւ. Ո՞րոնք էին եկողները, ճնճդուկները (ենթակայ), Ե՞րբ
(ի՞նչպէս) եկան ճնճդուկները: Նոքա եկան կրկին, ոչ առաջին անգամ,
Ոմանք «կրին դալը» իբրեւ մի բառ են համարում:

Ի՞նչ բանի համար (ինչո՞ւ) եկան ճնճդուկները կրկին, Իրանց հին բոյ-
ները փնտռելու: Այս է աներևոյթ տրական հոլով (փնտռել, փնտռե-
լու): Շարունակ նշանակող բայերից յետոյ (եկան)՝ աներևոյթը (փնտռել)
տրական հոլովով է դրվում (փնտռելու) և ցոյց է տալիս գործողութեան
նպատակը: Այսպիսի դէպքերում աւելորդ է աներևութի վերայ հարմար
նախադրութիւնը աւելացնել (եկան փնտռելու համար): Բայց չի պէտք է
նմանապէս շփոթել աներևոյթի տրականը՝ հայցականի հետ (խնդր-սեռին
հետ). այսպէս այլ է՝ Դիրը իւր-իւր մոռացել եմ (միտքս չեկաւ, որ կար-
դայի) և այլ է դարձեալ՝ Դիր իւր-իւր մոռացել եմ (էլ չը գիտեմ գիր
կարդալը): Մի քանի բայերի մօտ կարող է թէ պարզ (ուղղական) աներե-
ւոյթ և թէ տրական դրուիլ. «Վերջապէս հրամանը իւր-իւր հաճեցաւ»,
«Վերջապէս հաճեցաւ հրամանը իւր-իւր»: Այսպէս տարբեր կերպով
գործածելու կանոնը և սովորութիւնը այս է. թիւ աներևոյթը գլխաւոր

բայից առաջ է՝ տրական հոլով է գրվում, իսկ եթե յետոյ՝ մնում է անփոփոխ աներևոյթ:

Ի՞նչ փնտռելու (եկան), Իրանց հին բոյները: Դիմաւոր բայով էլ նոյնպէս պէտք է ասէինք՝ «փնտռում էին», փնտռում են իրանց հին բոյները»: Ուրեմն աներևոյթը մի և նոյն հոլովով խնդիր է պահանջում, ինչ որ պէտք է ունենայ համապատասխան դիմաւոր բայն, մեր օրինակում՝ հայցական հոլովով (խնդիր-սեռի):

Այս բարդ նախադասութեան երկրորդ դիմաւոր բայն է «ստացաւ», որ անշուշտ մի անբողջ նախադասութեան արմատ է: Ո՞վ ստացաւ, Զօրութեամբ իմացվում է՝ Նա կամ Վահագն, որ օտար լեզուներում ներգործութեամբ պիտի դրուի: Ուրեմն ենթակայ լինել կարող է ոչ միայն գոյական անունը, այլ և դերանունը. աներևոյթն էլ՝ ածականն էլ անուն - բայի կարող են դառնալ, երբ որ գոյականաբար են գործածվում:

Ի՞նչպէս ստացաւ պայծառութիւնը: Այդպէս: Սա մակբայ է: «Երբ» նոյնպէս մակբայ է ժամանակական, բայց մեր օրինակում նա շաղկապի զօրութիւն ունի՝ գլխաւոր նախադասութիւնը երկրորդականի հետ կապելու համար:

Ուրեմն ինքը բայն կամ բայի բովանդակութիւնն ու իմաստը կարող է որոշուիլ (սահմանուիլ, ամփոփուիլ, բայց ոչ թէ ընդարձակուիլ) հետևեալ միջոցներով.

ա. մակբայով:

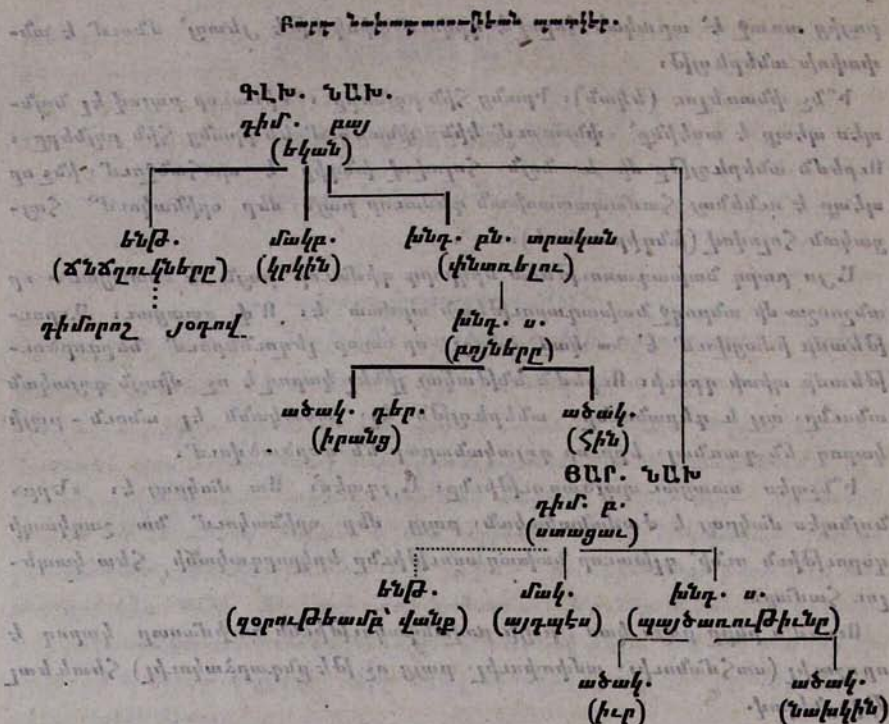
բ. հոլովով «ճնշողութիւններին տուել էր», «բոյներ փնտռել»:

գ. երբեմն նաև նախադրութիւններով (վերայ, մէջ):

Մակբայի իմաստը կարելի է հոլովով և նախադրութիւններով ևս ճշգրտել բացատրել. «Երբ այդպէս» նոյն է, եթէ ասենք՝ «նորոգութիւնը վերջացնելուց յետոյ»: Եւ ընդ հակառակ հոլովն էլ կարելի է մի ածականի կամ մակբայի փոխել. «Իւր նախկին պայծառութիւնը ստացաւ» գրեթէ այս միտքն ունի՝ «նորոգ, շքեղ, ճոխ կանգնեցաւ»:

Ապա ուրեմն «երբ այդպէս իւր նախկին պայծառութիւնը ստացաւ» երկրորդական նախադասութեան իմաստը՝ կարելի է պարզ արտայայտել «եկան» բայն որոշելով (ընութեան խնդրով), այսինքն այսպէս՝ «վանքը շքեղապէս վերանորոգելուց յետոյ» կամ «վանքի շքեղ վերանորոգութիւնից յետոյ»: Սղբա այլ ևս նախադասութիւն չեն, որովհետև դիմաւոր լայ չունին:

Միթէ «փնտռելու (համար)» նախադասութիւն չէ՞, քանի որ դա էլ բայ ունի: Ոչ. որովհետև նախադասութիւն կազմելու համար հարկաւոր է դիմաւոր բայ, իսկ դա հոլոված աներևոյթ է:

Համեմատենք և տեսնենք, թե առաջին և այս երկրորդ բարդ նախադասութիւնների մէջ ինչ տարբերութիւն կայ. Մինչդեռ առաջին բարդ նախադասութեան ենթական (անուն - բայն) շատ ճոխ վերադիրներ և որոշիչ մասեր ունէր, իսկ նորա բայն մերկ էր մնացել. այս երկրորդն ընդհակառակ լոկ միայն յօդով ենթակայ ունի (ճնճղուկներէ), բայց բազմաթիւ որոշումներով բայ կամ ստորոգելի, որոնց մէջն է տրական աներևոյթը (փնտուելու) և երբ բառով սկսուած մի յարաբերական նախադասութիւն, որ ժամանակ է ցոյց տալիս:

Էլ ուրիշ ԲՆՆ կարող են ցոյց տալ յարաբերական նախադասութիւնները: Տեղ, պայման, պատճառ, նպատակ և այլն:

Երրորդ նախադասութիւն.

Բայց արդէն բոլորը ծիփած տեսան:

Դիմաւոր բայն է ԴԻՄՈՐՉ. Ո՞վ տեսաւ, ո՞վքեր էին տեսնողները: Նախադասութիւնը լուռ է մնում այդ մասին, բայց զօրութեամբ իմացվում

է՛նչ, ճշգրտութեամբ (ենթակայ)։ Ի՞նչ տեսան նորա։ Դարձեալ չէ արտայայտած և դարձեալ զօրութեամբ է նշանակուած, թէ տեսան նոյն, քոյները (խնդիր - սեռին)։ Ուրեմն մի նախադասութիւն երկու անգամ զօրութեամբ է իմացնում իւր մասերը, այն ևս բոլորովին տարբեր պաշտօն ունեցող մասերը (ենթակայ և խնդիր - սեռին)։

Բայց ինչից ենք իմանում, թէ ենթական ճշգրտութեամբ են և ոչ քոյները, իսկ խնդիր - սեռին՝ քոյներ և ոչ ճշգրտութեամբ, ինչո՞ւ ենք կարծում, թէ նախադասութիւնը այսպէս պէտք է լրանայ՝ «ճնճղուկները տեսան բոյները» և ոչ թէ «բոյները տեսան ճնճղուկներին»։ Այսպիսի բացայայտութիւն այսքան զօրութեամբ մնացած մասերով՝ հայերէն լեզուի յատկութիւնն է, օտար լեզուները աւելի ձգտում են որոշ կերպով և նիւթապէս յայտնել նախադասութեան մասերը, ապա թէ ոչ մտքի շփոթութիւն առաջ կու գայ, որից որ զերծ է մնում մեր լեզուն։ Մեր լեզուի մէջ իմաստը շատ անգամ ճշգրիտ իմացվում է մասամբ բառերի յիշից և բացարձակութեամբ, մասամբ յիշից, մասամբ իշից, մասամբ իշից և մասամբ իշից։

Այդ հիմունքներով քննենք մեր նախադասութիւնը, եթէ նախադասութիւնը իւր երկու անգամ զօրութեամբ է արտայայտում այդ ապացոյց է, թէ նոյն առարկաների մասին նախընթաց խօսքերում արդէն մի ակնարկ կար, և արդարև մենք էլ գիտենք, որ այն տեղ խօսուել էր ճնճղուկների ու բոյների մասին։ Ուրեմն սղբա պէտք է լինին մեր քննելի նախադասութեան ենթական և խնդիր - սեռին։ Այլ թէ ո՞րն է զոցանից ենթական, և ո՞րը՝ խնդիր - սեռին, այս էլ մակարեւում ենք տեսան, բայց յայտնի է, որ մինը պէտք է լինի տեսնող և միւսը՝ տեսանելի։ Արդ բոյնը չի տեսնում, ճնճղուկը տեսնում է, ապա ուրեմն տարակոյս չը կայ, թէ ո՞րն է ենթական և ո՞րը՝ խնդիր - սեռին։ Բացի սորանից, եթէ կից խօսքերը փոքր ինչ պարզենք՝ նոքա այսպիսի ձև կը ստանան. «ճնճղուկները եկան», բայց տեսան, որով դարձեալ որոշակի ցուցանվում է, թէ «տեսան» բայի ենթական ո՞րն է։ Ապա այս էլ աւելացնենք, թէ եթէ յայտնի չէ ի՞նչ տեսնելը, գէթ յայտնի է ի՞նչպէս տեսնելը, այսինքն «ծեփած տեսան»։ Իսկ նորոգուած շինութեան մէջ ծեփած կը լինին բոյները, և ոչ թէ ճնճղուկները, որոնք բացակայ էին նորոգելու միջոցին։

Հիմա գանք յօդառութեանը, նախադասութեան մէջ մի տարակուսելի բառ էլ ունինք՝ «բոլորը»։ Այս անականը, որ և յօդով գոյականաբար է գործ դրած, քոյայտի տեղ է բռնում նախադասութեան մէջ. (մեզ այնպէս է թուում, թէ շատերը պէտք է խորշեն նախադասութեան այդ անգամը բացայայտիչ կոչելու)։ Բայց որո՞ք բացայայտիչն է, ենթակայի՝ թէ սեռի խնդրի։ Եթե անվիճելի համարենք մեր ենթադրութիւն-

անբըր թէ այն երկու բառերից որն է ենթական և որը խնդիր - սեռին, այնու-
ամենայնիւ որոշ չի լինի, թէ յատկապէս նոցանից մը մէկի բացայայ-
տիչ է մեր տարակուսելի բառը: «Բոլորը» երկու նշանակութիւն կարող է
ունենալ, ինչպէս երևում է հետեւեալից. «բոլոր (ճնճղուկները) ծեփած
տեսան (բոյները)» կամ «(ճնճղուկները) բոլոր (բոյները) ծեփած տե-
սան»: Սոցանից ո՞րը պէտք է հասկանանք մեր նախադասութիւնից, ար-
դեօք «բոլոր ճնճղուկները» թէ «բոլոր բոյները»: Միայն ամբողջ իմաստի
ըմբռնումը լոյս կարող է սփռել վերեւի նախադասութեան վերայ, որպէս
զի նորա մասերի քերականական պաշտօնը ևս ուղիղ հասկանանք: Աւելոր-
դաբանութիւն կամ չնչին տեղեկութիւն կը լինէր, եթէ նախադասութեան
հաղորդած միտքը այս լինի, թէ տեսնող ճնճղուկները, քուր ճնճղուկներն
են, եղել, այլ անշուշտ աւելի նշանակութիւն կունենայ, եթէ իրանց
հին բոյները փնտռողների դէմ ծանուցանէ, թէ քուր բոյները ծեփուած
են, եղել: — Այլ եթէ վիճելի համարուի այն խնդիրը, թէ երկու բառե-
րից ո՞րն է խնդիր - սեռին, արդեօք այն ժամանակ «բոլորը» կարող էր մի
որ և է նշան լինել տարակուսութիւնը փարստելու համար, Ի հարկէ, եթէ
ունենանք մի այսպիսի նախադասութիւն. «բոլոր ճնճղուկներին սպանած
տեսանք» և ուղենանք խնդիր - սեռին միջից զեղչել, կարող ենք այն
ժամանակ ասել, «բոլորը սպանած տեսանք»: ոչ, այլ պէտք է շնչաւորի
համար ասե՛նք, «բոլորն» սպանած տեսանք: (Եթէ երբեմն շնչաւորի
համար միւս ձևն էլ գործ է դրվում, այդ ներքի է այն ժամանակ,
երբ որ բառերի դիրքը շփոթութիւն չի առաջացնում): Ուրեմն վերջի
վերջոյ պնդում ենք, թէ «բոլոր» բացայայտիչ է խնդիր - սեռի, իսկ
խնդիր - սեռին է քուրերը:

Բացայայտիչը նախադաս, եզակի և անհոլով է լինում: Եթէ բացայայ-
տեալի հետ չ'միասին է դրուած, բոլոր բոյները, բոլոր ճնճղուկները,
բոլոր բոյներին, բոլոր ճնճղուկներին, Իսկ եթէ մէտակ է և անհոլով,
այն ժամանակ ը յոր է աւելանում վերան (բոլորը), ապա թէ ոչ՝ համա-
պատասխան հոլով է առնում, բոլորից ստացաւ, բոլորն տեսաւ, բոլորն
մէջ բաժանեց և այլն: Յետագասը թուով և հոլովով համաձայն պէտք է
լինի, եթէ իմաստը յատուկ փոփոխութիւնները պահանջէ: Պարսիկ-
ներն, այն տներն թշնամիներն, — թիւ և հոլով նոյն, «Անլտերից
այդ եւրոպական ցեղից» — հոլովով նոյն, թուով, ոչ, «այդ եւրոպական
Ոչ միայն բացայայտիչ ձևով, այլ ուրիշ կերպ ևս գոյականը գոյականի
վերագրի կարող է լինել, այն է իրրե յատկացուցիչ (միշտ սեռական), իբրև
հոլոված բառ նախադրութեամբ կամ առանց նախադրութեան, Եւ որով
հետև սոցանից ոմանք բայի խնդիր ևս կարող են լինել ամենամեծ մտա-
դրութեամբ պէտք է որոշել, թէ արդեօք նոցա բայի խնդիր են, թէ
գոյականի որոշիչ:

Սեռականը շատ քիչ դեպքերում բայի խնդիր է դառնում, զոր օր.
«նախնեաց փառքը խառնելն էր համարուի»։ Այս նախադասու-
թեան մէջ սեռականը ի՞նչ է որոշում (որ բառն է պահանջում այդ
խնդիրը)։ Կը համարուի։ Բայց ինչո՞ւ ոչ «փառքը»։ Որովհետեւ «փառքը
ժառանգներին» բառերի կապակցութիւնը լմաստ չունի իսկ որք (փառք)
կը համարուի — «ժառանգներին»՝ հասկանալի է։

«Մեզ սովորեցրին սէր առ Աստուած» նախադասութեան մէջ՝ նախադրու-
թեամբ հոլովը ի՞նչ բառի խնդիր է։ — Սէր։ Եւ ինչո՞ւ ոչ սովորեցրին
բայի։ Որովհետեւ «սովորեցրին առ Աստուած» բոլորովին անհասկանալի
կապակցութիւն է։ Իսկ «սէր առ Աստուած» շատ լաւ հասկանալի է։

Մեր օրինակում այդպիսի որոշումներ ունին «ստացաւ» և «եկան» բայ-
երը. «այսպէս իւր նախկին պայծառութիւնը» և «եկան փնտռելու»։

Կաղմիր սեռականով վերադիրներ (յատկացուցիչ)։ «Թագաւորի յաղ-
թութիւն»։ դաշտի ծաղիկներ» մասնիչի մաս։ «Նոյնպէս և գոյականների
համար հոլոված խնդիրներ»։ «աշխարհքի մէջ երևելին»։ «բլրի վերայ
կանգնածը»։ «կատուից վախեցողը»։ «վահանով պաշտպանողը»։

Իսկ մեր նախադասութեան մէջ ի՞նչ տեսակ անգամ է «ծեփած» ան-
ցեալ գերբայն (ածական բայանունը)։ Հայցական խնդիր բայի (խնդիր-
բան-ի-ն) և ոչ սեռի։

Որպէս զի այդ գաղափարը ըմբռնենք, մենք պետք է առ հասարակ
բայի խնդիրների մասին պարզ հասկացողութիւն ստանանք։ Մենք արդէն
գիտենք, որ բայն որոշվում է մակբայով. գուցէ հարկաւոր է աւելաց-
նել, թէ բացի տեղ և ժամանակի ցոյց տուող մակբայներից՝ կան դարձեալ
ինչպիսութիւն և աստիճան նշանակող մակբայներ։ Ինչպէս զոր օր.
հե-
տեալ նախադասութիւններում. «նոքա եկան յօժար սրտով խիստ է
անձրեւում»։ Յայտնի է նմանապէս, որ բայն որոշվում է զանազան հո-
լովներով նախադրութեամբ կամ առանց նախադրութեան, որոնց կար-
գումն է նաեւ աներևոյթը (փնտռելու)։

Աւելի դժուար է բայի հոլոված խնդիրը (առանց նախադրութեան)։
Արդեօք բայն կարող է ամենայն հոլովով խնդիր առնել։ Այո. ուղղա-
կան — «նախանձաբ ամենին առէլ կը լինի»։ «այդ խօսած ներբողներդ ա-
ւելի պարտաւ են քան թէ բախտ» (օտար ոճ կը լինի եթէ ասենք)։ Աւելի
պարտաւ են քան թէ գովեստներ)։ Հայցական (խնդիր - սեռին յայտ-
նի է) հիմա բնութեան խնդրի օրինակներ բերենք) — «գու քո եղբորը
հիշատակն անուանել ես» (եղբորը — խնդիր սեռի)։ Հեթանոս — խնդիր - բնու-
թեան)։ «ոչխարը ընծայ տանել» (ոչխար — խ. ս. ընծայ — խ. բ.)։ սե-
ռական — «պահանջում էին, որ իշխանութիւնը բախտ լինի»։ «ստեղծե-
լու էր Սողոմոնը՝ երբ որ գահը նստեց»։ արական — «ներեցէք նոյն»

որ ձեզ վշտացրել են», «փարաւոնը Եգիպտացիներին Յւլ-է-էն ուղարկեց որ հաց գտնեն» (Եգիպտացիներին—հայցական խնդ. սեռի), «գայլը մօտեցաւ Զաւն-է-էն», «եկան բոյները քիւր-է-էն», «սորա գոյնը ինչ է խփում», «սորն ինչ են տաում (այսինքն՝ այս բանը ինչ են անուանում)», «աննախդիր արական — «մտաւ է-ր իւրը», «գնաց Ե-րը» (յիւր վրանն ի դաշտ), «տուտ մտնել» (պէտք է զանազանել տուտին դարձաւ և տուտ դարձաւ), «տուտն ուղարկեց և տուտ ուղարկեց», «աննախդիր ներգոյական — «այն օրերը՝ Զիւր-է-էն մի մարգարէ կար Բաւ-է-էն», «այս-է-էն լոյս ունէր», «մանուկ Յիսուսը Դաւ-է-էն Զաւն-է-էն դանուեցաւ», «բացառական — «Ե-ր-է-էն լսեցի» (այլ է խնդիր-սեռի բացառականը և այլ է խնդիր-բնութեան բացառականը — բորոտը Դաւ-է-էն բժշկուեցաւ իւ. ս., բորոտը է-ր Բաւ-է-էն ինչ բժշկուեցաւ իւ. բ.), «վախենալ, դադարիլ խափանել, արգելել, ձանձրանալ — Դաւ-է-էն», «գործական — «ինքը է-ր Բաւ-է-էն խոստովանեցաւ», «Բաւ-է-էն խօսեցաւ» (զանազանել գործողը գործակցից, տէրս ինչ էր գնում, ես կառքի հետ, Դաւ-է-էն ամէն բան կը փոխուի, մենք էլ ժամանակի հետ, գայլերի հետ շէր-է-էն կուեցանք), «Բայց և այնպէս մի հոլով պակասում է՝ կոչականը, նա երբեք բայի խնդիր չի դառնում, Ուրեմն բայի մէջ նա ոչինչ չի որոշում, Անեղութի մէջ ոչինչ, իսկ դիմաւոր բայի մէջ դէմքն է որոշում, Ահա եկ, բարեկամ, նախադասութեան մէջ՝ յայտնի որոշում է (դու) երկրորդ դէմքը կամ որի հետ որ խօսվում է:

Այժմ դառնաք յառակապէս բայի կիսակատար բովանդակութիւնը ամբողջացնող մասերին, բայի հայցական խնդիրներին —

Այն բայերը, որոնք գործողութիւն են արտայայտում, մեծ մասով պահանջում են հայցական խնդիր, Այդ հայցականը կոչվում է խնդիր-սեռի, իսկ իրանք բայերը՝ ներգործական բայ, նոքա միշտ կարող են կրաւորական ձև ստանալ, «ես հարցնում եմ Զաւն-է-էն — նա պատնում է հարցմունքներ (լաւ չէ ասել՝ նա հարցնելում է)», «նա ինչ հարցնում է — է» հարցափորձի եմ ենթարկվում (լաւ չէ՝ ես հարցնելում եմ), Ուրեմն ինչ որ ներգործականի մէջ խնդիր-սեռի էր, այն դառնում է կրաւորականի մէջ ենթակայ:

Խնդիր-սեռիների առարկաները երկու տեսակ են, այլ են այն առարկաները, որոնք որ զանազան գործողութիւններով որ և է փոփոխութիւն են կրում, «ես վեր եմ առնում գիրքը, պատռում եմ գիրքը», Այլ են և միւս առարկաները, որոնք որ գոյութիւն են առնում միայն գործողութիւններից յետոյ, «նա շինում է մի սայլ, ես նամակ եմ գրում», Շինելուց և գրելուց յետոյ միայն գոյանում է սայլն ու նամակը, առաջ դրանք չը կային:

Աներևոյթն էլ խնդիր - սեռի կարող է լինել, և եթէ աներևոյթը ներգործական ըստ է, նա էլ կարող է իւր կողմից ուրիշ խնդիր - սեռի պահանջել. « բռնաւորը կամենում է մեզ սպանել (կամենում է մեր մահը) » — սպանել՝ խնդիր - սեռի կամենում է ըստ, իսկ մեզ՝ խնդիր - սեռի սպանել ըստի:

Այսպիսի գործողութիւն ցոյց տուող բայեր էլ կան, որ ուրիշ անձի վերայ չի անցնում, այլ մնում է նոյն անձի վերայ. « դու քնեցար, մանուկը լաց է լինում, շունը վազում է »: Դորա չեղօք բայեր են և խնդիր - սեռի չունին:

Այն բայերը, որոնք ուրիշին մի բան անել տալ են նշանակում, կոչվում են անցողական և ածանցվում են ներգործականից՝ ջըել մասնիկ առնելով. հաւանել — հաւանեցընել, կարգալ — կարգացընել, խմել — խմեցընել:

Մի և նոյն մասնիկով չեղօքն էլ ներգործական կարող է դառնալ. մեռնել — մեռցընել, յոգնիլ — յոգնեցընել, խաղալ — խաղացընել, թռչել — թռցընել (ուրեմն ամենայն ջըել վերջով բայն անցողական չէ, այլ միայն նա՝ որ ներքին չէ և առաջ եկել):

Տալ բայն շատ անգամ ջըել յանգի տեղ է բռնում. բանալ տալ, անել տալ, դնել տալ, մաքրել տալ, բայց աւելի զարմանալի է միանգամայն երկուսի գործածութիւնը.

Իւրեւ չեղօք — Իւրջըել ներգործ. — Իւրջըել Դու, անցողական.

հաւանալ ներգ. — հաւանջըել, անցող. — հաւանջըել Դու, կրկին - անցողական:

Վերջապէս կան՝ էական բայ անունով՝ չեղօք բայեր, որոնք մի քանի ուրիշ չեղօքների հետ ուղղական խնդիր են առնում. այս ուղղականը ենթակայից զանազանելու համար կոչում են՝ ուղղական խնդիր բնութեան. Զոր օր. Կեսարն էր մեծ զօրապետ, ծաղիկը պտուղ է դառնում, հնազանդ եղիր, նա բախտաւոր է երևում:

Մի քանի բայեր մէկից աւելի հոլով են խնդրում. Այսպէս տալ բայն ուղում է հայցական և տրական (ինչ ում), Երբեմն երկու խնդիրներ է պահանջվում, որոնք խնդիր - սեռիների նշանակութիւն ունին. այսպիսի զարմանալի օրինակներ են՝ Գիրքը ինձ նստեց մի աբասի, ես սովորեցնում եմ նորան այս արուեստը, նա հարցրեց ինձնից այս կանոնը, Մի և նոյն միտք կարող էլ լինի, եթէ բայն համեմատ կերպով փոխուի, խնդիրներից մէկը ենթակայ դառնայ, իսկ միւսը անփոփոխ մնայ. Ես վճարեցի մի աբասի, նա սովորեց այս արուեստը, ես ասացի նոյն կանոնը:

Նշանաւոր է ելիս հայցական խնդիրների միաւորութիւնը, որոնցից մէկը խնդիր - սեռի է, միւսը՝ խնդիր - բնութեան (և հէնց սորա օրինակն է երևում մեր նախադասութեան մէջ), Հատ բայեր այդպիսի կապակցու-

Թիւններ են առաջ բերում, զոր. օր « ես կռոււմ եմ նորան մեր ազա-
տիչ », ուր նորան. խնդիր - սեռի է, « մեր ազատիչ » Հայցական խնդիր -
բնութեան:

Ի հարկէ բնութեան խնդրի Հայցականով ճշգրտոյն որոշվում է խնդիր -
սեռին, բայց ոչ անմիջապէս (իբր վերադիր), այլ միայն դիմաւոր բայի
կամ ստորոգեցու օգնութեամբ: Երբ որ ես ասում եմ « նա թագաւո-
րին գերի առաւ », թագաւորը գերութեան յատկութիւն է ստանում
առնուելուց յետոյ, իսկ դորանից առաջ նա այդ յատկութիւնը տակաւին
չունէր: Այլ է եթէ խօսքը այսպէս ձևանար. « նա գերի թագաւորին
առաւ իւր պաշտպանութեան ներքոյ », Այստեղ պաշտպանութեան ներքոյ
առնելուց առաջ արդէն թագաւորն ունի իւր անձի մէջ գերութեան յատ-
կութիւնը. այս վերջին նախադասութեան մէջ գերի բառը թագաւորի
ածականը կամ վերադիրն է:

Իսկ առաջին նախադասութեան մէջ « գերի թագաւոր » գաղափարը գեռ-
ւա նոր է կազմվում (առնուեցաւ բայի միջնորդութեամբ), որովհետեւ
երբ որ լսում եմ, թէ մէկը թագաւորին գերի առաւ, միայն այն ժամա-
նակ գիտեմ, թէ թագաւորը է թիւ: Ուրեմն սեռի խնդիրն ու Հայցա-
կան բնութեան խնդիրը միշտ այնպէս են կապուած, որ եական բայի
միջնորդութեամբ կարող է կազմուիլ միշտ նախադասութիւն, ուր առաջ-
ուայ խնդիր - սեռին ենթակայ կը դառնայ, իսկ Հայցական բնութեան
խնդիրը՝ ուղղական խնդիր - բնութեան, « նա է մեր ազատիչ », « թագա-
ւորը գերի է », Այսպիսի փոփոխութիւն, անհնարին է վերել, յիշած
նստեց, սովորեցրեց, հարցրեց բայերի երկու խնդիրներին կապմամբ (ան-
մասնութիւն է եթէ ասենք « ես եմ արաւսի, նա է արուեստ, ես եմ կա-
նոն »):

Այս բոլորից հետեւում է, թէ Հայցական բնութեան խնդիրը *) այն-

(*) Երբեմն նախադրութեամբ հոլովը ճիշդ նոյն նշանակութիւն ունի (բայց
այս ժամանակ է հարկն, նա էլ Հայցական խնդիր - բնութեան, չի կորսող կոչուի):
Զոր. օր. այդպէս առանց կրեքերի, այդպէս անաչառ չէի երեսակստիւմ թիւ »:

Գիւմ. բայ
(երևակայում չէի)

խնդ. ս. 1) նախադր. հոլովով գտնող
(քեզ) 2) նախադր. հոլովով գտնող
(առանց կրեքերի)

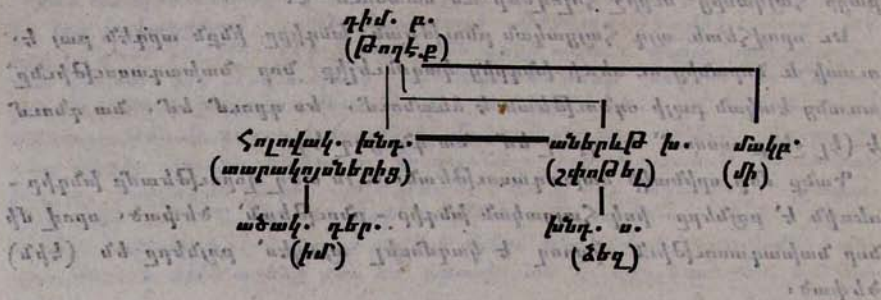
միայն յայտնաւորում է իմ խոյնը միայն (առանց կրեքերի) 2) նախադր. հոլովով գտնող
(այդպէս)

3) հայց. խնդ. բն.
(անաչառ)

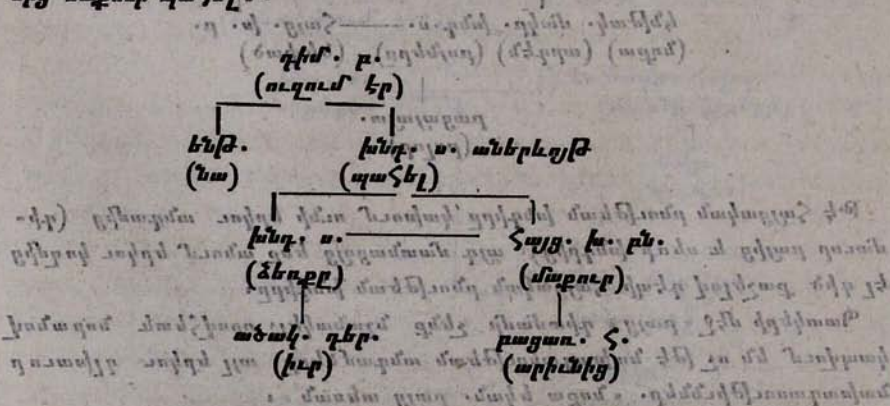
4) հայց. խնդ. բն.
(այդպէս)

Որով զարդ երևում է, թէ նախադրութեամբ հոլովում ու Հայցական բնութեան
խնդիրը մէ եւ նոյն պաշտոն են կատարում նախադասութեան մէջ, ղմ նախադ

Այն աշակերտը, որ առաջին անգամ ծանօթութիւն է ստանում նախադասութեան կազմութեան հիմունքների մասին, շատ անգամ կը դժուարանայ զանազանել պարզ աներևութից կախուած խնդիր-սեռին՝ աներևութով հայցականից կամ այլ հոլովից: Անշուշտ ուսուցիչը չի շտապի այսպիսի բաներով վաղորօք զբաղեցնել աշակերտներին, այլ կը սպասէ մինչև որ ընթերցանելի յօդուածները լաւ տռիթներ տան այդ բաների համար: Շատ անգամ բառերի դիրքը շփոթեցուցիչ են: Մի թողէք ձեզ իմ տարակոյսներէց շփոթել: շատերը կը կարծեն, թէ « ձեզ » կախուած է « մի թողէք » բայից:

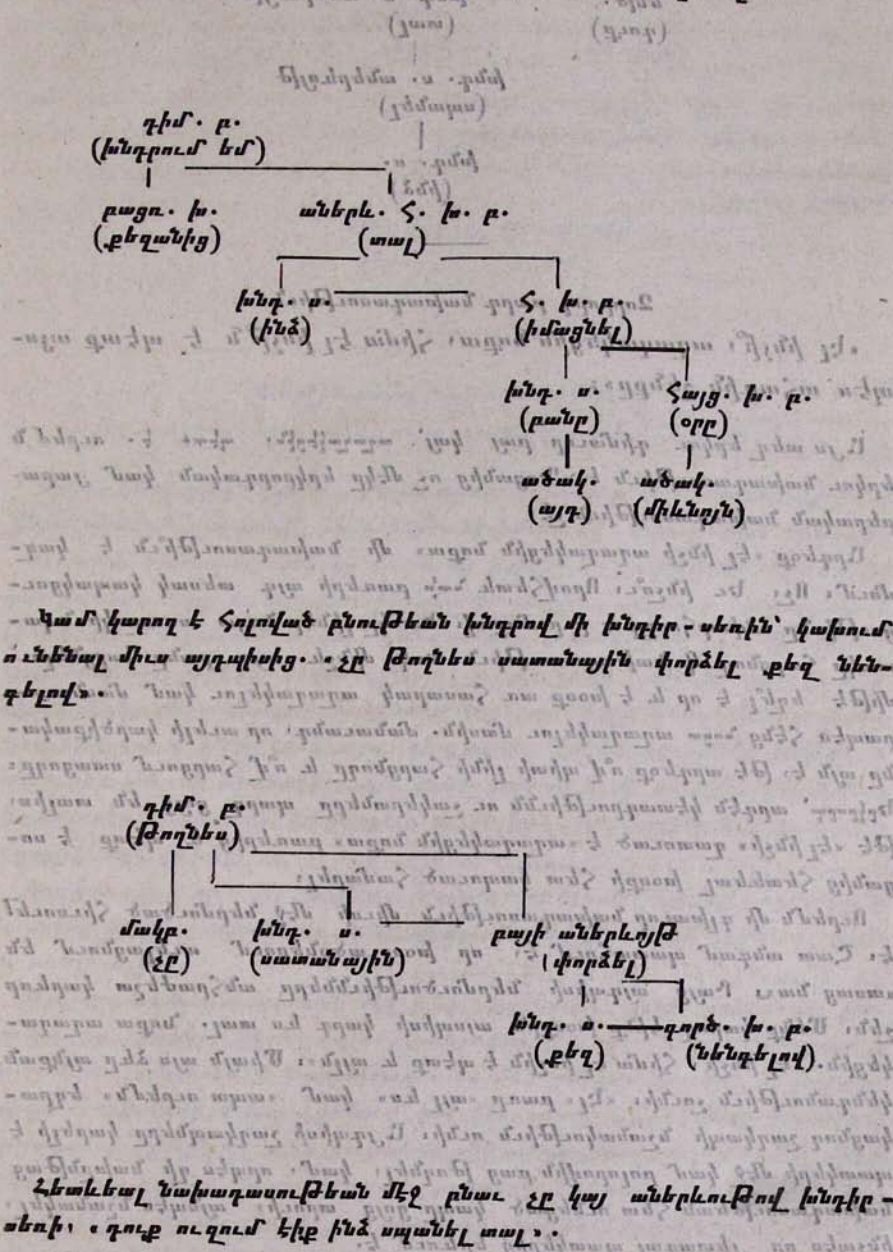

Այդ տեղ տե սնում ենք բացառականով աներևոյթ. Իսկ հետևեալ նախադասութեան մէջ զլիակուր բայն չունի աներևութով հայցական կամ այլ հոլով, այլ միայն պարզ աներևոյթ, որից կախում ունի հայցական բնութեան խնդիրը իւր սեռի խնդրով. « նա ուզում էր իւր ձեռքը արիւնից մաքուր պահել »:

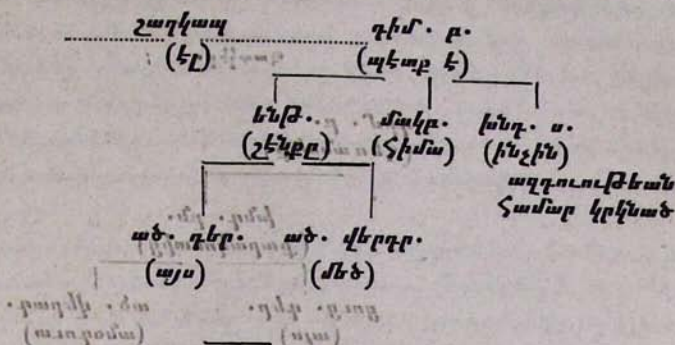

Կարելի է « մաքուր » մակբայ ևս համարել, բայց այդ պատճառով պատկերի մէջ ոչինչ չի փոխուի:

Հասարակ խօսակցութեան ժամանակ էլ կարող են երբեմն երեք չորս զանազան բայերին պատկանող հայցականներ՝ իրար յաջորդել. « խնդրում եմ քեզնից այդ բանը մի և նոյն օրը ինձ իմացնել տալ .

Պարհեր.

Վերջին բարդ նախադասութիւն.

«Վեր կացէք, այս անօգուտ քարակուտից հեռանանք»:

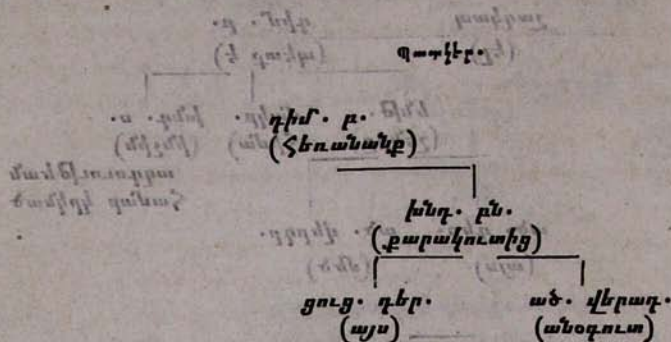
Երկու կարգակից (գլխաւոր) նախադասութիւններ են առանց որ և է քերականական շաղկապի, բայց իւրեանց իմաստով խիստ սերտ միացած:

Առաջին նախադասութիւնը միայն մի բառից է բաղկացած, հրամայական բառից: Բայց և այնպէս, ինչպէս և ուրիշ ամենայն նախադասութեան մէջ, նորանում երկու հանգամանք է ամփոփած՝ ա. մի վիճակ (այս տեղ՝ մի շարժում, վեր կենալը) բ. մի գէմք (անձն), որի հետ որ նոյն վիճակը սերտ միացած է երևում (այս տեղ՝ այն ճնշողութիւնը, որոնց հետ որ խօսում են): Եթէ այս դէպքում հարկաւոր լինէր ենթական ներգործութեամբ նշանակել, այդ բանը պէտք է մի որ և է կոչականով կատարուէր, զոր օր. Վերկացէք, սիրելիք: Սովորութիւն է կոչականը ստորակէտով զատել:

Հասկանալի է որ «վեր կացէք» նախադասութեան համար աւելորդ է պատկեր կազմել, որովհետև մենք պէտք է գրեինք միայն դիմաւոր բայն և աւելի ոչինչ:

Երկրորդ նախադասութեան մէջ ի՞նչ խորհուրդ ունի անօգուտ քարակուտից, բառերի վերայ «այս» աւելադրութիւնը: Դա մատնացոյց է անում և յիշեցնում է նախընթաց «այս մեծ շէնքը» բառերը և այդպէս միայն հասկանալի է կացուցանում թէ ի՞նչ պէտք է հասկանալ քարակոյտ գոյականով: Շէնքն էլ ունի ցուցական դերանուն, որով յիշեցնում է վանք նախընթաց բառը, ապա թէ ոչ աւելորդ և անհասկանալի կը լինէր «մեծ շէնքը» բառից առաջ այս ածականը: Ամբողջ յօդուածը սկսվում է անորոշ մասնական անունով (մի) և նա չէր կարող սկսուել այս աւելակ

վանք, բառերով որովհետև անհնարին էր իմանալ, թե ինչ է ցուցանում այս ցուցականը:

Նկատելու է, որ մի նախադասութիւն երկրորդ դէմքով է ձևացած, միւսը՝ առաջին դէմքով վեր կացէք (դուք), հեռանանք (մենք), նկարագրութեան կենդանութիւն է. դուք էլ ինչ հեռ վեր կացէք և մենք հեռանանք, Հայերէնում վեր կացէք, հեռանանք, ոճը մինչև անգամ մի բայ է համարվում:

Վերլուծութիւնը իսկապէս վերջացուցինք. Մենք տեսանք, թե լեզու ուսումնասիրելու համար անպատճառ հարկաւոր է քերականութեան գլուխներն ու յօդաւածները սովորել կոչուի, այլ աւելի կենդանութիւն է տալու աշխատութիւնը եթէ ընթերցանութեան փոխարէն վարժութեան հիմք է դառնում ուսումնասիրութեան համար. Յետոյ տեսանք, որ քերականական լուծումը երկու տեսակ է. մինը ցոյց է տալիս լեզուի անշարժութիւն, մեւելութիւն, միւսը՝ նորա ծլումը, զարգանալը, բարդաւածիլը, Թողնում ենք, որ ինքը ուսուցիչը դոցանից ընտրութիւն անէ իւր համար և տեսնէ, թե ո՞րն է արդիւնաւորը:

Այժմ համառօտիւ ծանօթանանք, թե էլ ուրիշ Խնչ վարժութիւններով կարելի է լեզուի մի և նոյն նիւթը՝ աւելի ևս սեփականութիւն դարձնել ուսանողի:

ԱՅՐԱՐԱՏԻՐ. Արդեօք ձնձղուկներ, վերնագիրը բացայայտ կերպով հասկացնում է առակի բովանդակութիւնը, արդեօք լրիւ անուանում է պատմութեան գլխաւոր իմաստը. Ոչ. այդ վերնագիրը աւելի կը յարմարի, եթէ ուղենայինք նոյն կենդանեաց բնական պատմական նկարագրութիւնը աւել. Խնչ բառերով կը յայտնուի առակի ճիշտ բովանդակութիւնը:

ճնշող-մեծի Դատարանին, ճնշող-մեծի Ինքն, Կամ աւելի ևս ճշգրիտ, ճնշող-մեծի Դատարանին (Երբեք, անմատ) Դատարանին:

ԱՄՓՈՓՈՒՄՆ. Առաջին գլխաւոր բովանդակութիւնը ամփոփենք Ռեբրե Կոնստանտինովիչի ձեռքով, Վի հին աւերակ դարձած վանքի մասին՝ նորա վերանորոգութիւնից յետոյ՝ ճնշողները վճիռ դրին, թէ նա հիմա մի անպէտք քարակոյտ է դարձել: Կամ եթէ աւելի կարճ, հարկ է նշանակել ձեռքով ձեռքով, Վի աւերակ վանքի մէջ բուն դրած ճրնշողները՝ նորա վերանորոգութիւնից յետոյ՝ նոյնը համարեցին արդէն մի անօգուտ քարակոյտ:

Իսկան բովանդակութիւնը այսպէս կարճ արտայայտելու համար, որ անէական մանրամասնութիւնները զոհեցինք (բաց թողեցինք). 1) Բէ ինքն շատ ճնշողների բոյն էր եղել այն վանքը (բարդմաթիւ). 2) Թէ նա շատ գեղեցիկացաւ (իւր նախկին պայծառութիւն). 3) Թէ ճնշողները նորոգութեան միջոցին հեռացան և աւարտելուց յետոյ դարձան (կրկին եկան). 4) Թէ սիրով կուգէին դարձեալ նոյն տեղերում ապրել (փնտռելու). 5) Թէ այն խորշերը, ուր որ իրանց համար բոյներ էին շինել, այժմ ծեփել էին. 6) Թէ միմեանց հրաւեր կարդացին ընդ միշտ թողնել այդ տեղերը (հեռանանք):

Ուրեմն մինչև որ այսպիսի անէական մասերը կանխաւ չը որոշենք, մենք չենք կարողանայ ընդարձակ ասութիւնը կարճ ամփոփել:

ԱՌԱՆՑ ՅԱՐԱՐԱՐԱՅԻՆԱՆՆԵՐԻ ԶԵՒԱՅՈՒՄՆ. Որովհետև շարադրութեան արուեստի ձգնութիւնը մասամբ կախուած է այն բանից, թէ արդեօք նա ինչպէս է ձեռնկերպում իմաստի յարաբերութիւնները, դէմ առ դէմ կարգենք մեր առաջը երկու կերպով. նախ նոյնութեամբ, ապա այնպէս, որ իւրաքանչիւր գիմաւոր բայից՝ մի գլխաւոր նախադասութիւն կազմուի, ուրեմն ամբողջութիւնը իւր արուեստական յարաբերութիւններէց մերկացած, Համեմատութիւնը ցոյց կու տայ, թէ մի կողմում կապուած նախադասութիւնները՝ միւսում լուծվում են, նոյնպէս ընդհանրապէս, և կամ թէ երբեմն յետևառաջութիւններ ևս ծագում են.

Մի աւերակ վանք, որ բաղմաթիւ ճնշողներին ապաստան էր տուել, նորոգուեցաւ. Երբ այդպէս իւր նախկին պայծառութիւնը ստացաւ, ճնշողները կրկին եկան իրանց հին բոյները փնտռելու. Բայց արդէն բոլորը ծեփած տեսան:

Մի աւերակ վանք բաղմաթիւ ճնշողներին ապաստան էր տուել. Մի օր նա նորոգուեցաւ և իւր նախկին պայծառութիւնը ստացաւ. Եւ ահա ճնշողները կրկին եկան իրանց հին բոյները փնտռելու. Բայց արդէն բոլորը ծեփած տեսան:

ՎԵՐԱԴԻՐՆԵՐԻՑ, ՈՐՈՇԻՉՆԵՐԻՑ, ԽՆԴԻՐՆԵՐԻՑ — ԱՄԲՈՂՋ ՆԱ-
ԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ։ Պէտք է նախադասութեան որոշիչ անդամները՝
ամբողջ (յարարեբական կամ գլխաւոր) նախադասութիւնների դարձնելը,
առանց իմաստը փոփոխելու։ Փոխանակ հոլոված աներևութի իրանց հին
բոյները փնտռելու, կարելի է ասել և ուզում էին իրանց հին բոյները
փնտռել (և շաղկապով միացած դասակից գլխաւոր նախադասութիւն),
կամ որովհետև իրանց հին բոյները փնտռել էին ուզում (հիմք արտա-
յայտող կցորդ նախադասութիւն, պատճառական նախադասութիւն), կամ
նաև որպէս զի իրանց հին բոյները փնտռեն (նպատակ արտայայտող
կցորդ նախադասութիւն, վախճանական նախադասութիւն)։ Բայց այս վեր-
ջին փոփոխութիւնը միաներից աւելի խորթ է հնչում ականջին։ Գուցե
աւելի լաւ է ասել որպէս զի . . . գտնենաւ մոլոր կողմը, որտեղ
Հայցական բնութեան խնդրի հետ տեսի խնդրի զուգադրութիւնը (արդէն
բոլորը ծեփած տեսան) կարելի է դարձնել տեսի խնդրի նշանակութիւն
ունեցող նախադասութեան տեսան որ նորա ամէնքը արդէն ծեփած
էին և ցածից մէջ գտնող դանակը բնագի դր արտայայտում միայն մեկ (նշան)

ԱՌԱՎ. Այս փոքր պատմութեան ընդհանուր միտքն ինչ է, դորանից
ինչ խրատ կարող ենք հանել։ Ինչ որ մարդու համար կարևորագոյն է
անասունների, համար բնաւ արժէք չունեցող բան կարող է լինել։ Ա-
քաղաղն էլ չը գիտէր, թէ ինչանէ աղբի մէջ գտած աղամանը, Բայց
ի հորիւն ընդհակառակն էլ չը պատահի։ Միթէ մարդ կարող է չը մար-
տափել այն օգից, ուր որ խոզը սիրով շրջում է և այն կերակուրից որ
այդ հենդակին ազատութեամբ լափում է, ու ամենեցուն ամենայն ինչ
պատշաճ ամենամեծ միայն իրարից միմեկից ցլատու դն ցլմեկըս նմար ու

Այսպիսի ընդհանուր միտք յարուել մոտաջածին կողմնութեան օգնու-
թեամբ, լաւ ոչափ է կացուանել մինչև անգամ եթէ մէջը անկարելի բա-
նէր ևս հիւզուին ինչպէս որ է կենդանեաց խոսելն ահա այս է աստի
հոգիւնը, որտեղ ամենայն նախնայ հարուին ցլմեկից ցլատուս միայն
մէկ նախքան ամենամեծ ամենամեծ ամենամեծ ամենամեծ ամենամեծ ամենամեծ

Վերջին տեսակ վարժութիւնների մասին աւելի մանրամասնութիւննե-
րով խօսելը ուրիշ անգամին թողնենով կրեմք մեր առանձնը։

Մի փոքրիկ առակ դասերի ժամանակ այդքան քերականական բացատրու-
թիւններով ուսումնասիրել տալ անկարելի է, Թէ ինչպէս պէտք է կազ-
մուին ինկական դասերի օրական պարապմունքները, այդ ուրիշ խնդիր է։
Մեր նպատակն էր ընդհանրապէս ցոյց տալ միայն, թէ ինչպէս ընկեր-
գութան մէջ հետ կարելի է արդիւնաւոր կերպով միացնել քերականական
լուսաբանութիւնները, ուստի և անհամեմատ աւելի նիւթեր նշանակեցինք,

քան հնարաւոր է մի առակով աշակերտին բան հասկացնել, թէ մեր ասածները բաղմամբին հատուածների օրինակներով բացատրէինք՝ այն ժամանակ այս գրուածքը պէտք է շատ և շատ աւելի ձգուէր։ Մենք մինչև անգամ ոչ մի խօսքով չը յիշատակեցինք պարբերութեան կազմութիւնը, որովհետեւ մենք ուզում էինք համոզել ընթերցողին, թէ պարբերութեան գաղտնիքը իսկապէս պարզ նախադասութեան շէնքի մէջ է ծածկուած։

Պարզ նախադասութեան շէնքը անկարելի է մի դասում հասկանալի կացուցանել, դուրս համար հարկաւոր են բաղմամբիւ դասեր և տեսակ տեսակ հատուածները կարդալու առիթներ, երբ որ աշակերտները արդէն հասկացել են նախադասութեան անդամների քերականական բնութիւնը՝ այնուհետեւ էլ հարկ չը կայ ձանձրացնել նոցա և անդադար ասեցնել իրանց կուշտ գիտեցածները, կամ թէ միշտ նոյն միաձևութեամբ դժել տալ քերականական պատկերները, Բանը այն չէ, որ աշակերտը ձեռք բերէ մեքենայութեան աստիճանի հասնող վարժութիւններ, այլ որ նա իւր մտաւոր ճրագի լուսով ըմբռնէ քերականական կապն ու առնչութիւնները, Մենք ինչպէս որ ըմբռնել ենք Հ. Արսէն Այգլեանի վարդապետածները, այդ մասին, այնպէս էլ բացատրութիւններ տուեցինք վերև։ Բայց չենք պնդում, թէ ուղիղը մեր ասածն է, Այգլ վճիռը թողնում ենք լեզուագէտներին։ Մենք աւելի պատասխանատու ենք դասատուութեան եղանակի համար։

Հայոց մէջ լեզուի ուսուցչի գործը անհամեմատ աւելի դժուար է, քան ուրիշ ազգաց մէջ, Այն տեղ թէ ուսուցիչը վրիպի, աշակերտը իւր պակասները կարողանում է այլ աղբիւրներից լրացնել։ Նա լսում է իւր շրջապատողներից ընտիր լեզու, նա ունի գեղեցիկ մատենադրութիւն, որ անյագ կարդում է և միջից բան է սովորում, իւր թերութիւնները ուղղում է։ Մեր ուսուցիչը ինչ որ անելու է, միայն իւր դասերով պէտք է կարողանայ կատարել, նա ոչ միայն ուղիղը պէտք է սովորեցնէ, այլ մահու և կենաց պատերազմ յայտնէ օրաբանութիւններին, որոնք ամենայն խորշերից մտնում, աճում, բազմանում են մեր մթնոլորտի մէջ։

Բայց մենք հասել ենք այն վիճակին, որ իրար հասկանալու ընդունակութիւնը արդէն կորցրել ենք։ Մեր արդի լեզուն այնպէս խառնաշփոթուել է, որի մէջ հարազատն ու օտարութիւնը էլ չի որոշվում։ Առաջ մենք տգէտ էինք և մեզ անյայտ չէր մեր գիտութեան չափն ու սահմանը։ Սա ունէր այն լաւ կողմը, որ հեղինակութիւն և քերականութիւն ճանաչում էինք, Հիմա միամիտ սրտով մեր կիսակատար գիտութիւնը ուզում ենք սրբագործել, պատուանդանի վերայ բարձրացնել, «իշխան» և «հռոմէացի» կարծելով թէ ինչ որ մենք գիտենք, հէնց այն է և հայկաբանութիւնը, և թէ ինչ որ չի համաձայնում մեր անձնական կանոններին, այն հերձուածք է։ Այս շատ վտանգաւոր բան է, մանաւանդ որ

